Національна академія наук України
Інститут історії України
Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів
Регіональний навчальний центр Всесвітньої митної організації
Академія соціальних наук України

XI міжнародна наукова конференція

ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА

26–27 жовтня 2017 р.
Дніпро

Тези доповідей

Київ–2017

ОРГКОМІТЕТ

XI міжнародної наукової конференції "ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА"

Головуючі:

1. *Ченцов В. В.* – д.і.н., д.держ.упр., проф., перший проректор Університету митної справи та фінансів;
2. *Смолій В. А.* – д.і.н., академік НАН України, директор Інституту історії України Національної академії наук України.

Заступники головуючих:

3. *Дячок О. О.* – к.і.н., доц., доцент каф. теорії та історії держави і права Університету митної справи та фінансів;
4. *Колесников К. М.* – д.і.н., проф., декан юридичного факультету Університету митної справи та фінансів;
5. *Шевченко В. В.* – к.і.н., с.н.с., старший науковий співробітник відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України Національної академії наук України;
6. *Приймаченко Д. В.* – д.ю.н, проф., проректор з наукової роботи Університету митної справи та фінансів.

Члени організаційного комітету:

7. *Морозов О. В.* – д.і.н., доц., професор кафедри теорії та історії держави і права Університету митної справи та фінансів;
8. *Блануца А. В.* – к.і.н., старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України Національної академії наук України;
9. *Барабаш Ю. В.* – д.і.н., начальник відділу міжнародних зв'язків Університету митної справи та фінансів;
10. *Марценюк О. О.* – к.держ.упр., керівник навчально-наукового центру Університету митної справи та фінансів.

Рекомендовано до друку вченою радою
Університету митної справи та фінансів
(протокол № 2 від 25.09.2017 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту історії України НАН України
(протокол № 8 від 03.10.2017 р.)

Наукова редакція та впорядкування О. О. Дячка.

ISBN 978-966-02-8335-0

© Інститут історії України НАН України, 2017
© Університет митної справи та фінансів, 2017

ЗМІСТ

Ніколаєв М. І. До історії метрологічної діяльності агораномів еллініcтичної Ольвії 6
Habaj M. Business, tariffs and transportation on the Danube in antiquity in the view of ancient sources 7
Колесников К. М. Дунайські легіони на півночі Понту 9
Ковалко Н. Н., Мельник В. М. Налоговая политика короля Теодориха Великого (493–526) в отношении купеческого сословия Остготского государства 12
Мельник В. М. Налог “tributum” в остготской Италии (493–536) 14
Пилипчук Я. В. Торговля на Северо-Востоке Европы в VIII–XIV вв. 16
Петрушенко О. Ф. Етногенез, місцерозвиток та державність в торговельно-економічній історії українців: методологічні зауваження 19
Виноградов Г. М. Військово-релігійний шантаж як форма примусу Руссю Візантії до сплати данини й торговельного співробітництва (IX–X ст.) 21
Левицька Н. М., Коцюбанська О. О. Договір князя Олега 911 року – перша міжнародна писемна угода Київської Русі 24
Ковальова С. Г. Правове регулювання морської торгівлі у Морських законах Єрусалимського королівства 26
Циватый В. Г. Внешняя политика и европейская торговля в эпоху Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический и институциональный аспекты 28
Гунько К. І. Історія державно-приватного партнерства у фіскальній галузі в Україні 30
Санжаров В. А., Санжарова Г. Ф. Папская фискальность в XIV–XV вв.: судьба аннат 33
Смерека Б. В. Згадки про поральний (подимний) податок в актових документах Руського та Белзького воєводств у XIV–XV ст. 35
Дячок О. О. Торгівля та митно-податкові відносини середини XIV – середини XVII ст. на сторінках “Історії міст і сіл Української РСР” 38
Блануца А. В. Пільгове оподаткування як інструмент економічної політики у Великому князівстві Литовському 40
Гурбик А. О. Міське самоврядування та тенденції розвитку торгівлі в Україні XVI – першої половини XVII ст. 42
Балковая В. Г. Эволюция внутреннего пошлинного обложения в Российском государстве в XVI–XVIII веках 45
Кононенко В. П. Самоврядування і оподаткування у містах Гетьманщини за Конституцією 5 квітня 1710 р. 47
Горобець В. М. Хто “завідовал” і хто “шафовал” податками в містах Гетьманату? Фіскальна реформа 1722–1727 рр. 49

– обмеження щодо здійснення партнерства визначаються законодавством;

– державна влада відповідає за організацію такого партнерства (політика, законодавство, організація конкурсу).

Виходячи з викладеного можна стверджувати, що подальше реформування фіскальної служби України, у т. ч. залучення механізмів ДПП, потребує аналізу історичного досвіду взаємовідносин держави і приватних осіб у цьому дуже складному та неоднозначному питанні, зокрема й тому, що на думку М. Г. Чернишевського, "за системи відкупів держава передає частину своїх прав кільком приватним особам і через те почасти втрачає свободу своїх дій".

ПАПСКАЯ ФИСКАЛЬНОСТЬ В XIV–XV вв.: СУДЬБА АННАТ

Санжаров Валерий Анатольевич
(г. Ирпень)
Санжарова Галина Фёдоровна
Киевский университет имени Бориса Гринченко (г. Киев)

В отличие от "общих служб", традиционно принадлежавших верховному понтифику, аннаты были обложением, претерпевшим при Авиньонских папах серьёзные изменения. Уже Клемент V (1305–1314) провозгласил приоритет аннат среди других папских налогов. Их размер устанавливался сборщиками по таксе десятины 1291 г. Но подлинным реорганизатором этого вида обложения по праву считается папа Иоанн XXII (1316–1334). До него взимание платы за предоставление вакантных церковных должностей не было исключительной прерогативой пап. "Доходы первого года" бенефиция могли быть истребованы по епископскому распоряжению или королевской властью в соответствии с обычным правом, на основании права патронажа или благодаря папской уступке. В начале правления папа Иоанн XXII и сам предоставляет королю Филиппу V Длинному право получения аннат во Франции, Наварре и графстве Бургундия, а графу Карлу Валуа в подвластных ему землях и графстве Мэн.

8 декабря 1316 г. Иоанн XXII зарезервировал апостольской палате "доходы первого года" вакантных или ставших таковыми в течении трёх следующих лет бенефициев. Для Франции уступка святого престола не платить аннаты папе продолжала действовать до 1326 г. Перед смертью папа Иоанн XXII отменил все резервы бенефициев, за исключением вакантных в курии, но Бенедикт XII (1334–1343) не только их восстановил, но и распространил на новые категории бенефициев, кроме того папа настоятельно требовал погашения прежних недоимок по сбору аннат.

Таким образом, в правление Иоанна XXII определились два основных пути сосредоточения поступлений от аннат в руках папства. Первый –

подчинение аннатам в пользу пап бенефициев, находящихся в распоряжении святого престола благодаря общим и специальным резервам: папы Иннокентий VI (1352–1363) и Урбан V (1362–1370). Расширение папских резервов привело к присвоению папством права распоряжения подавляющим большинством французских бенефициев, что к концу авиньонского периода позволило римской курии не только поставить под свой контроль формирование французского клира, но и получить существенные материальные выгоды. Второй – резервирование за апостольской палатой на определённый срок (обычно два-три года) "доходов первого года" замещаемых бенефициев: папы Клемент VI (1343–1352) и Григорий XI (1371–1378).

В отличие от "общих служб", уплачивавшихся прелатами лично в папской курии, аннаты взимались папскими сборщиками на местах. Поэтому для увеличения поступлений от аннат, – принесших апостольской палате уже при Иоанне XXII довольно значительные суммы, – важное значение имело совершенствование фискального аппарата. В это же время были определены основные исключения из аннат. Не платили аннат с бенефициев доходностью менее 6 малых турских ливров (10 ливров – при Клементе VI, 24 флорина – в XV в.), а также в случае превышения расходов над доходами. Аннаты не затрагивали бенефициев в коллации светских патронов, не подлежащие конфирмации, бенефиции вакантные по переводу, капелланства, викариаты и алтари с погребальной или нерегулярной службой и доходом ниже 20 турских ливров, службы без собственных доходов и службы, связанные с отправлением мирских функций: эконом, повар и т. п. От уплаты аннат были освобождены некоторые духовно-рыцарские ордена: рыцари ордена Калатрава, картезианцы и госпитальеры. Не платили аннат клирики, бравшие в аренду бенефиции кардиналов. От уплаты любых налогов освобождались также бенефиции, из доходов которых папа жаловал "пенсии" кардиналам. В то же время кардиналы и епископы за свои малые бенефиции, а аббаты за бенефиции и приорства, присоединённые к их монастырям, платили аннаты. Григорий XI дважды отменял исключение из уплаты для бедных клириков. Папским аннатам были подчинены даже те клирики, которые получили бенефиции от архиепископов, епископов и других ординарных раздатчиков.

Анализ книг аннат папских сборщиков за 1353–1362 г. позволяет оценить относительную значимость аннат в поступлениях папской курии. За это время сборы аннат во Франции дали 4/5 от всего сбора по "общим службам" (в 1353 г. – 94,5%, в 1359 г. – 108%), при этом надо учитывать, что военные трудности в большей мере сказывались именно на сборе аннат. В общем сборе аннат доля Франции составила чуть меньше половины, доходя в отдельные годы до 2/3. Можно предположить, что как раз эти годы характеризуют обычный уровень поступлений. Сборы аннат папскими коллекторами в Англии составили 14% от французских поступлений.

Схизма не внесла существенных корректив в политику папства в отношении аннат. Это обложение – весьма доходное для апостольской палаты (аннаты составляли порядка 1/4 общего сбора) – было крайне обременительным для духовенства. Война и хозяйственная разруха способствовали росту недоимок. Сборы аннат замедлялись: удачным считался сбор за четыре года 50–60% теоретической суммы. Папство вынуждено было считаться со значительным понижением доходности бенефициев: с конца XIV в. аннаты взимаются по сокращённой наполовину таксе, "бедные" бенефиции освобождались от уплаты аннат. Но эти меры были частичными и вынужденными. Тяжёлое обложение превращал в нестерпимое принцип наследования долгов предшественников.

В XV в. аннаты – один из основных объектов многочисленных жалоб духовенства. Папы попытаются вернуться в налоговой политике к принципам Урбана V и Григория XI. Духовенство требует церковной реформы, смысл и содержание которой оно видело в восстановлении своих налоговых льгот. К вопросу о судьбе аннат обращаются все церковные соборы XV в.: Пизанский, Констанцкий, Базельский. Вопрос о полной отмене папских аннат был положительно решён XXI сессией Базельского собора (соборный декрет от 9 июня 1435 г.). Буржская Прагматическая санкция оказалась более сдержанной в отношении аннат: она признавала право папы на получение скорректированных и предоставляемых самим духовенством выплат. Только в таком максимально урезанном виде аннаты продолжили своё существование во Франции.

ЗГАДКИ ПРО ПОРАЛЬНИЙ (ПОДИМНИЙ) ПОДАТОК В АКТОВИХ ДОКУМЕНТАХ РУСЬКОГО ТА БЕЛЗЬКОГО ВОЄВОДСТВ У XIV–XV ст.

Смерека Богдан Володимирович
Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України (м. Львів)

Вивчення механізмів збору базового податку у Польському королівстві (відомого, як "поральне", "подимне" або "ланове") на українських землях в момент їх інтеграції надзвичайно складно. Джерел, тобто власне податкових реєстрів, за XV ст. збережено вкрай мало. Це, зокрема, реєстр Белзького воєводства 1472 р., опублікований в 1991 р. Анджеєм Янечеком, а також Подільського воєводства 1493 р., опрацьований М. Грушевським в рамках публікації архівних матеріалів з історії Барського староства, якому дослідник присвятив магістерську роботу. Однак, вважаємо, що перелік збережених податкових реєстрів Польського королівства за XV ст. не вичерпується зібраннями Архіву Коронного скарбу (Варшава). Практично не вивченими у цьому відношенні залишаються судові книги (головним чи-